

KORNELIA ANNA GRABOWSKA*

**GŁOSA DO WYROKU WIELKIEJ IZBY ETPC
W SPRAWIE *BOCHAN PRZECIWKO UKRAINIE*
(nr 2) z 5 LUTEGO 2015 r., SKARGA NR 22251/08**

1. Stan faktyczny

Maria Bochan jest obywatelką Ukrainy, mieszka w Tarnopolu. Od 1997 r. bezskutecznie próbowała uzyskać przed sądem tytuł prawny dotyczący nieruchomości, tj. części domu. Swe twierdzenia oparła na tym, że owa część domu została zbudowana na koszt jej oraz męża. Zgodnie z obowiązującym prawem, miał on prawo własności tej nieruchomości, które po śmierci męża skarżąca odziedziczyła. Ponadto wskazała, że nieruchomość nie została sprzedana panu M., a wniosek, na podstawie którego opierał on swe roszczenia został sfałszowany. Sprawa trafiła na wokandę sądu krajowego. Zarówno sąd I instancji, jak i sąd apelacyjny nie uznały zasadności roszczenia. W związku z powyższym niniejsza sprawa trafiła do rozpoznania przed Sądem Najwyższym Ukrainy, który skierował ją do ponownego rozpoznania przez sąd niższej instancji, gdzie roszczenie zostało oddalone. Ostateczna decyzja Sądu Najwyższego dotycząca utrzymania w mocy wyroku niższej instancji została podjęta 22 sierpnia 2002 r.

Wyżej omówione postępowanie stanowiło podstawę do wniesienia 17 lipca 2001 r. pierwszej skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (*Bochan przeciwko Ukrainie*)¹. Skarżąca podniosła zarzut nierzetelnego prowadzenia przez organy krajowe postępowania sądowego w przedmiocie jej roszczenia, w tym brak należytego uzasadnienia podej-

* Mgr, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; e-mail: kornelia.grabowska@o2.pl

¹ Wyrok ETPC z dnia 3 sierpnia 2007 r., w sprawie *Bochan przeciwko Ukrainie*, skarga nr 7577/02.

mowanych decyzji. W dniu 3 maja 2007 r. Trybunał wydał wyrok w sprawie i uznał, że doszło do naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji.

Powołując się na wyżej przytoczony wyrok Trybunału skarżąca 14 czerwca 2007 r. na mocy art. 353 oraz 355 ukraińskiego kodeksu postępowania cywilnego (prawo do zaskarżania orzeczeń sądowych w świetle wyjątkowych okoliczności), wniosła do Sądu Najwyższego przewidziany w prawie ukraińskim środek odwoławczy dotyczący wznowienia postępowania w świetle wyjątkowych okoliczności. Zalicza się do nich między innymi orzeczenie organu międzynarodowego, do którego kompetencji należy ochrona przestrzegania praw człowieka w postępowaniu będącym przedmiotem jego oceny. Skarżąca wniosła o uchylenie orzeczeń zapadłych w jej sprawie i wydanie nowego wyroku uwzględniającego jej roszczenie. Sąd Najwyższy Ukrainy 14 marca 2008 r. oddalił żądanie skarżącej uznając, że rozstrzygnięcia wydane przez sądy krajowe były prawidłowe i uzasadnione. Kolejny środek odwoławczy został uznany 5 czerwca 2008 r. za niedopuszczalny z uwagi na brak podstaw do ponownego rozpatrzenia sprawy.

2. Stanowisko ETPC

Skarżąca powołując się na art. 6 ust. 1 EKPC (prawo do rzetelnego procesu) oraz na art. 1 Protokołu Nr 1 do EKPC² (ochrona własności), postawiła zarzut, że w postępowaniu w jej sprawie, wszczętym na skutek wniesienia „środka odwoławczego uzasadnionego wyjątkowymi okolicznościami”, Sąd Najwyższy nie uwzględnił ustaleń ETPC z wyroku z 3 maja 2007 r., a uzasadnienie SN odnoszące się do wyniku postępowania z jej pierwszej skargi do ETPC pozostawało w sprzeczności z ustaleniami ETPC w powołanym wyżej wyroku.

W tym miejscu należy się zastanowić nad zagadnieniem dotyczącym rozgraniczenia uprawnień ETPC i Komitetu Ministrów, posiadanych przez ten ostatni na gruncie art. 46 Konwencji.

Przepis ten przewiduje, że Wysokie Układające się Strony zobowiązane są do przestrzegania ostatecznego wyroku Trybunału, we wszystkich sprawach, w których są stronami. Komitet Ministrów sprawuje kontrolę

² Protokół Nr 1 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzony w Paryżu, dnia 20 marca 1952 r. oraz w Strasburgu 16 września 1963 r., Dz. U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175.

nad wykonaniem wyroku zarówno w części finansowej (terminowej wypłaty „słusznego zadośćuczynienia”), jak i dotyczącej przyjęcia w kraju adekwatnych środków indywidualnych oraz generalnych. Należy podkreślić, że istnieje możliwość wskazania przez Trybunał sposobu wykonania wyroku, jednak nie ma to literalnego umocowania konwencyjnego. Tego typu wskazanie jest jednak uwzględnione przez Komitet Ministrów.

Na gruncie omawianej sprawy na mocy art. 46 Konwencji, w związku z nieusunięciem naruszeń prawa, Trybunał był właściwy do zbadania kwestii nierzetelnego przeprowadzenia postępowania, podniesionej w wyjątkowym środku odwoławczym wniesionym przez skarżącą. Badając nową skargę Trybunał odniósł się do zarzutu dotyczącego przebiegu i braku rzetelności procesu zakończony w marcu 2008 r. oraz kwestii odmowy wznowienia postępowania. Zagadnienie to było na tyle nowe i skomplikowane, że skargą zajęła się Wielka Izba, najważniejszy skład orzekający ETPC, złożony z 17 sędziów³.

Trybunał zwrócił uwagę, że ukraiński kodeks postępowania cywilnego gwarantuje stronom postępowania prawo do kwestionowania przed Sądem Najwyższym orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych w świetle wyjątkowych okoliczności (art. 353). Na tej podstawie, w przypadku gdy międzynarodowy organ władzy sądowniczej, którego właściwość została uznana przez Ukrainę stwierdzi, że decyzja sądu krajowego naruszyła zobowiązania wynikające z umów międzynarodowych, których Ukraina jest stroną, umożliwia to wniesienie wyżej wspomnianego środka odwoławczego.

Mając powyższe na uwadze, Trybunał ustalił w ust. 51 wyroku, czym jest „rozpatrzenie sprawy w świetle wyjątkowych okoliczności” i wyjaśnił, że jest to rodzaj specjalnej procedury kasacyjnej, w trakcie której Sąd Najwyższy ma takie same uprawnienia, jak w prowadzonym uprzednio postępowaniu kasacyjnym. W związku z tym można stwierdzić, że Sąd Najwyższy ma w trakcie rozpatrywania sprawy na mocy przepisów dotyczących odwołania na skutek zaistnienia wyjątkowych okoliczności podobne uprawnienia do tych, jakie posiadał w postępowaniu kasacyjnym. Zatem postępowanie na mocy „wyjątkowych okoliczności” może spowodować wydanie jednej z możliwych decyzji określonych w art. 358 ukraińskiego kodeksu postępowania cywilnego, tj. decyzji o utrzymaniu w mocy spornej decyzji lub o uchyleniu w całości bądź w części zaskarżo-

³ Wyrok ETPC z dnia 5 lutego 2015 r. w sprawie *Bochan przeciwko Ukrainie* (2), skarga nr 22251/08 [dalej: wyrok ETPC z dnia 5 lutego 2015 r.], ust. 33-39.

nej decyzji albo o przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania przez sąd niższej instancji⁴.

Należy podkreślić, że ETPC przypomniał, że to do państw członkowskich należy decyzja dotycząca wyboru najlepszego dostępnego sposobu wykonywania orzeczeń Trybunału oraz że państwa–strony Konwencji nie wypracowały jednolitego systemu wznowienia zakońzonego postępowania sądowego w sytuacji, gdy doszło do stwierdzenia naruszenia Konwencji. Ponadto nie zostały ujednoczone warunki zapewniające możliwość wykonywania istniejących mechanizmów wznowienia postępowania. Jednakże dostępność w danym państwie procedur pozwalających na ponowne rozpoznanie sprawy w przypadku stwierdzenia naruszenia art. 6 Konwencji dowodzi związania państwa członkowskiego zawartymi w niej regulacjami oraz orzecznictwem ETPC. Wznowienie postępowania stanowi ponadto najlepszy sposób zmierzający do przywrócenia pierwotnej sytuacji skarżącego (*restitutio in integrum*).

Przekładając powyższe zasady na grunt niniejszej sprawy, należy wskazać, że Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, iż w świetle ustawodawstwa Ukrainy oraz charakteru i zakresu postępowania kasacyjnego przed Sądem Najwyższym w związku z wyjątkowym odwołaniem skarżącej, postępowanie było decydujące dla określenia praw i obowiązków o cywilnym charakterze. Wynika z tego, że odpowiednie gwarancje zawarte w art. 6 ust. 1 Konwencji mają zastosowanie w postępowaniu wznowieniowym. Zarzut sądów krajowych, wskazujący na to, że przepis art. 6 Konwencji nie znajduje zastosowania w sprawie, należy więc uznać za bezzasadny.

Trybunał podkreślił także, że nie jest jego rolą działanie jako kolejna instancja sądowa i kwestionowanie na podstawie art. 6 ust. 1 EKPC wyroków sądów krajowych. Wyjątek stanowi sytuacja, gdy krajowe rozstrzygnięcia są arbitralne lub oczywiście bezzasadne, podobnie jak w wyroku wydanym przez Sąd Najwyższy Ukrainy w sprawie M. Bochan w marcu 2008 r. Sąd Najwyższy odczytał konkluzje izby w ten sposób, że wyrok Izby z maja 2007 r. dotyczył naruszenia art. 6 Konwencji wskutek przewlekłości postępowania, natomiast w rzeczywistości chodziło o naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji ze względu na okoliczności, w których sprawa została przekazana przez Sąd Najwyższy do sądów niższej instancji oraz z powodu braku wystarczającego uzasadnienia wyroków krajowych⁵.

⁴ Wyrok ETPC z dnia 5 lutego 2015 r., ust. 51.

⁵ Wyrok ETPC z dnia 5 lutego 2015 r., ust. 64.

Ostatecznie Trybunał uznał, że postępowanie zakończone decyzją Sądu Najwyższego z 14 marca 2008 r. było przeprowadzone nierzetelnie. Sąd odmówił wznowienia postępowania w sposób rażąco arbitralny (*grossly arbitrary*), a więc można stwierdzić, że działanie Sądu Najwyższego Ukrainy pociągało za sobą naruszenie sprawiedliwości (*denial of justice*). Natomiast uzasadnienie odmowy wznowienia postępowania trudno było uznać za efekt ponownej analizy przepisów prawa, gdyż stanowiło błędne odczytanie wyroku ETPC z 2007 r., który umożliwił skarżącej ponowne rozpatrzenie jej sprawy w ramach procedury przewidzianej w prawie krajowym. W związku z tym ETPC orzekł, że doszło do naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji.

3. Art. 6 Konwencji jako wzorzec kontroli rzetelności postępowania wznowieniowego

Okoliczności niniejszej sprawy stały się podstawą do przeprowadzenia dyskusji, dotyczącej możliwości zastosowania art. 6 Konwencji jako wzorca kontroli rzetelności postępowań mających charakter nadzwyczajnych środków zaskarżania.

Zgodnie z wykładnią przyjętą przez ETPC, stosowanie art. 6 Konwencji w kontekście postępowania cywilnego jest uzależnione od łącznego wystąpienia trzech następujących przesłanek. Po pierwsze, musi istnieć spór co do prawa lub obowiązku, niezależnie od tego, czy prawo to jest chronione na gruncie Konwencji⁶. Dane prawo lub obowiązek musi istnieć w prawie krajowym⁷, a prawo lub obowiązek musi być natury cywilnej⁸. Po drugie, spór musi być rzeczywisty i poważny, a po trzecie, może odnosić się nie tylko do faktycznego istnienia prawa, ale także do jego zakresu i sposobu wykonywania.

Istotną kwestią jest stosowanie art. 6 Konwencji w stosunku do postępowania określanego jako nadzwyczajne lub wyjątkowe w prawie krajowym. Chodzi tu o zapewnienie gwarancji nadzwyczajnej weryfikacji wydanego orzeczenia ze względu na charakter, zakres i specyfikę danej

⁶ Zob. wyrok ETPC z dnia 28 czerwca 1984 r. w sprawie *Bentham przeciwko Holandii*, skarga nr 8848/80, ust. 32-36.

⁷ Zob. wyrok ETPC z dnia 15 stycznia 2008 r. w sprawie *Micallef przeciwko Malcie*, skarga nr 17056/06, ust. 74.

⁸ Zob. wyrok ETPC z dnia 3 kwietnia 2012 r. w sprawie *Boulois przeciwko Luksemburgowi*, skarga nr 37575/04, ust. 90.

sprawy. W tym wypadku ubieganie się o wznowienie zakończzonego postępowania sądowego stanowi gwarancję zapewnienia rzetelnego procesu.

Na kanwie rozważań dotyczących wznowienia postępowania należy zwrócić uwagę na kwestię zabezpieczenia praw osób trzecich, w przypadku, gdy wcześniej wydany wyrok może dotyczyć ich bezpośrednio. Każda strona postępowania cywilnego jest uprawniona do otrzymania w rozsądnym czasie ostatecznej decyzji w sprawie. Nasuwa się tu możliwość niezabezpieczenia praw innych osób, niebędących skarżącymi, w przypadku gdy wyrok wydany w postępowaniu wznowieniowym może wywierać wpływ bezpośrednio na ich sytuację. Wobec różnorodności regulacji w krajowych systemach prawnych, orzecznictwo nie wskazuje precyzyjnych kryteriów, według których można rozpoznać decyzję w świetle zaistnienia nadzwyczajnych okoliczności wchodzących w zakres art. 6 Konwencji. Mając to na uwadze konieczne wydaje się zdefiniowanie konkretnych kryteriów zastosowania wskazanego przepisu w odniesieniu do nadzwyczajnych środków odwoławczych w postępowaniu sądowym, tak, aby ostateczność decyzji powodowała uzasadnione oczekiwanie, co do jej stabilności⁹.

Można stwierdzić, że potrzeba zapewnienia zasadniczo niewzruszalności prawomocnych orzeczeń sądowych stanowi silny argument przeciwko ewentualnemu wznowieniu postępowania cywilnego już po wydaniu ostatecznego wyroku. Ponowne rozpatrzenie takiej sprawy może prowadzić do naruszenia praw innych stron chronionych przez Konwencję. Z drugiej strony, nie można wykluczyć sytuacji, w której ostateczna decyzja krajowego sądu cywilnego będzie budziła na tyle poważne wątpliwości, które można będzie usunąć przez uchylenie lub zmianę wydanego orzeczenia. Problem ten w szczególności dotyczy państw, których systemy prawne nie przewidują możliwości wznowienia postępowania, a w związku z tym nie powstaje problem następstw dla osób trzecich, związanych z orzeczeniem wydanym po wznowieniu. W związku z tym stwierdzenie przez Trybunał naruszenia Konwencji dotyczącego orzeczenia wydanego przez sąd cywilny, może wywierać praktyczne i prawne konsekwencje dla innych stron postępowania i realnie wpływać na utrudnienia w realizacji ich praw.

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania można dostrzec, że kwestia tego, jak państwa powinny wykonywać wyroki ETPC jest skomplikowana ze względu na różnorodność systemów prawnych obowiązujących

⁹ Zob. zdanie odrębne sędziego K. Wojtyczka do wyroku ETPC z dnia 5 lutego 2015 r.

na terytoriach Wysokich Układających się Stron. Orzeczenie w sprawie *Bochan przeciwko Ukrainie* (2) nie wskazało konkretnych kryteriów, jakie musiałyby zostać spełnione, aby móc zastosować art. 6 Konwencji jako wzorzec kontroli rzetelności w postępowaniach mających charakter nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Należy odnotować, że Trybunał stwierdził, że najlepszym jego zdaniem sposobem wykonywania orzeczeń na gruncie spraw cywilnych jest wznowienie postępowań krajowych, pomimo tego, że nie jest to powszechnie przyjęte rozwiązanie w wielu państwach Europy, między innymi w Polsce. Jeśli chodzi o regulacje obowiązujące w Polsce, to słuszne wydawałoby się ujednoczenie systemu prawnego w zakresie dopuszczalności wznowienia postępowania i zagwarantowanie takiej możliwości również w postępowaniu cywilnym.

Słowa kluczowe: rzetelny proces sądowy, skarga indywidualna, Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Bochan przeciwko Ukrainie* (nr 2)

GLOSS TO THE JUDGMENT OF THE GRAND CHAMBER
OF THE ECHR ON BOCHAN AGAINST UKRAINE (NO. 2)
OF 5 FEBRUARY 2015., APPLICATION NO. 22251/08

S u m m a r y

Voting judgment concerns the possibility of renewed interest by the European Court of Human Rights (ECHR) the domestic proceedings (national decisions) after the judgment of the ECtHR confirming a violation of provisions of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms. The Court held in this case on the ground that, despite the fact that Ukrainian civil procedure provides for the possibility of reopening the proceedings, where there are exceptional circumstances, such as, among others, decision of an international body whose role is to protect human rights, stating a breach of those rights, the refusal to reopen the proceedings in this case constitutes an arbitrary violation of Art. 6 of the Convention. In voting on the issue has also been raised the question of the applicability of Art. 6 of the Convention as a standard control procedures, which are of extraordinary legal remedies. On the basis of the present case occurred also the question of the demarcation of the powers of the ECHR and the Committee of Ministers of the Council of Europe, held on the grounds of Art. 46 of the Convention.

Key words: fair trial, an individual complaint, the European Court of Human Rights, *Bochan against Ukraine* (No. 2)

**КОММЕНТАРИЙ К РЕШЕНИЮ БОЛЬШОЙ ПАЛАТЫ ПО ДЕЛУ БОЧАН
ПРОТИВ УКРАИНЕ (№ 2) ОТ 5 ФЕВРАЛЯ 2015 Г., ЖАЛОБА № 22251/08**

Р е з ю м е

Решение касается возможности повторного рассмотрения Европейским Судом по Правам Человека (ЕСПЧ) судебного производства в национальных судах (решений) после решения ЕСПЧ, подтверждающего нарушение положений Европейской Конвенции о защите Прав Человека и Основных Свобод. Суд признал, в данном случае, что, несмотря на то, что украинское гражданское судопроизводство предусматривает возможность открытия производства по делу, когда есть исключительные обстоятельства, такие, как решение международного органа, чья роль заключается в защите прав человека, в котором он признал нарушение этих прав, отказ в открытии производства по делу заново в данном случае является нарушением ст. 6 Конвенции. В данном деле был также поднят вопрос о применимости ст. 6 Конвенции в качестве стандартных процедур контроля, которые имеют характер чрезвычайных средств правовой защиты. В данном деле явился также вопрос разграничения полномочий ЕСПЧ и Комитета Министров Совета Европы на основании ст. 46 Конвенции.

Ключевые слова: справедливое судебное разбирательство, индивидуальная жалоба, Европейский Суд по Правам Человека, Бочан против Украины (№ 2)